

سیره حضرت زهرا الهام بخش وحدت اسلامی

خدیجه راز قلعه نو^۱

چکیده

مسأله وحدت بین مسلمین و حفظ اسلام، از جمله مسائلی است که همواره در سیره عترت (علیه السلام) نسبت به آن توجه شده است و در میان معصومان (علیهم السلام) هیچ شخصیتی را نداریم که سیره و رفتار آن ها در جهت ایجاد تفرقه بین جامعه اسلامی باشد؛ یعنی از فاطمه زهرا (سلام الله علیها) گرفته تا دیگر امامان معصوم (علیه السلام)، همگی سیره ای را داشتند که می تواند عامل و مبنای وحدت در جامعه اسلامی باشد. حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)، در تاریخ اسلام نماد برجسته ای از فضائل انسانی، اخلاقی و ایمانی است. نقش ایشان به عنوان محور وحدت میان مسلمانان، الگویی جاودانه برای جوامع اسلامی است که در تلاش برای تقویت همبستگی می باشند. بنابراین هدف از انجام این تحقیق بررسی سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) در وحدت اسلامی با توجه به روش توصیفی و گردآوری اطلاعات کتابخانه ای بوده است. نتایج یافته های تحقیق نشان داد، در دنیای کنونی، که تفرقه و اختلافات مذهبی که به تهدیدی برای امت اسلامی تبدیل شده است، حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) به عنوان نمادی از ارزش های انسانی و الهی، می توانند محوری برای وحدت مسلمانان باشند. بنابراین بر ما واجب است که آموزه ها و اصول حاکم بر زندگی ائمه (علیه السلام) به ویژه حضرت زهرا (سلام الله علیها) را بدانیم و آن ها را در متن زندگی و روزمره خود پیاده کنیم.

واژگان کلیدی: حضرت زهرا (سلام الله علیها)، سیره، وحدت اسلامی.

^۱. حوزه علمیه زینبیه (سلام الله علیها) شهرستان زهک، شماره تماس: ۰۹۳۰۴۹۴۲۱۱۹

مقدمه

وحدت امت اسلامی از مهم‌ترین اصول و ارزش‌های مورد تأکید قرآن و معصومین است. حضور وحدت و انسجام اسلامی باعث شکوفایی و توسعه امت اسلامی می‌شود. با نگاهی به تاریخ پیامبر اسلام و معصومین، این نکته حاصل می‌شود که همواره فعالیت‌های معصومین در راستای ایجاد وحدت و دوری از تفرقه امت اسلامی بوده است. حضرت زهرا(سلام الله علیها) پس از رسول خدا(صلی الله علیه و آله وسلم) هنگامی که بر سر جانشینی پیامبر میان مسلمانان فتنه و اختلاف افتاد، از ترس خارج شدن اسلام از مسیر خود و از بین رفتن زحمات پیامبر اسلام، به همراه حضرت علی(علیه السلام) مشقات و رنج‌های فراوانی را متحمل شد و تلاش کرد دین خدا از مسیر اصلی خود خارج نشود و اسلام و فرهنگ اسلامی ناب به نسل‌های بعد منتقل شود. از منظر حضرت زهرا(سلام الله علیها) و نیز تأکیدات مکرر قرآن کریم، یکی از مهم‌ترین و ارزشمندترین راه‌هایی که می‌تواند به گسترش دین خدا کمک کند، وحدت و انسجام امت اسلامی است.

حضرت زهرا(سلام الله علیها) به عنوان یکی از معصومین بزرگوار، به نقش وحدت در جامعه و ضرورت وجود آن به خوبی واقف بود. به یقین می‌توان گفت که ایشان در همه ابعاد زندگی کوتاه اما با برکت‌شان، به احیای اوامر خداوند و آموزه‌های اصیل مکتب اسلام و اعتصام به حبل الله اهتمام جدی و مؤثری داشت. بنابراین، این مقاله درصدد است با رجوع به سیره حضرت زهرا(سلام الله علیها)، عوامل وحدت بخش امت اسلامی را مورد بررسی و کاوش قرار دهد، کشف این عوامل در سیره حضرت زهرا(سلام الله علیها) می‌تواند به ایجاد یک جامعه اسلامی بر مدار وحدت بیانجامد.

۱. تعاریف و مفاهیم

الف: معنای لغوی و اصطلاحی سیره

سیره در زبان عربی از ماده «سیر» است، سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن. همچنین نوع راه رفتن. سیره بر وزن «فعله» است و در زبان عربی، دلالت بر نوع می کند^۱. راغب اصفهانی سیره را به معنای حالتی دانسته که انسان یا غیر انسان بر آن حالت باشد^۲. طریحی نیز سیره را به طریقه، هیئت و حالت معنا کرده است^۳. ابن منظور نیز می گوید: سیره از کلمه «سیر» به معنای رفتن است و خود کلمه سیره به معنای روش و رفتار و سنت و طریقت و هیئت می باشد^۴.

«سیره» اصلی است که دلالت بر گذشت و جریان دارد از «سار، یسیر، سیراً» و «سیر» به معنای سیر در روز و شب است. «سیره» روش در چیزی و به معنای سنت است؛ زیرا حرکت می کند و جریان می یابد^۵.

بیشتر کتب لغت «سیره» را به معنای روش و راه دانسته اند، بنابراین در معنای سیره گونه ای دوام و استمرار نهفته است. معنای دیگری که برای سیره یاد کرده اند هیئت و حالت است. سیره حالتی است که انسان و غیر انسان به گونه غریزی یا دریافتی بر آن است و گفته می شود سیره نیکو سیره زشت و سخن خدا که می فرماید: «سَتُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى»^۶ (خدا به موسی) فرمود: «آن را بگیر و مترس! ما آن را به هیئت اوّل و حالت نخستین خود باز خواهیم گرداند؛ «حالت چوبی که عصا [ای موسی] داشت»^۷.

سیره به معنای روش و رفتار و حالت و حیات معنی شده است، بنابراین بیان سیره به معنای حرکت یا رفتاری است که جهت خاص را پی می گیرد: «سیره» اسم از سار است. سنت راه مذهب هیئت و سیره به یک معنی هستند^۸. در واقع سیره برای بناء نوع است و دلالت بر گونه ویژه از سیر دارد؛ یعنی گونه هیئت حالت جریان و

۱. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ذیل واژه «سیره»

۲. راغب اصفهانی، مفردات، ذیل واژه «سیره»

۳. طریحی، مجمع البحرین، ذیل واژه «سیره»

۴. ابن منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۳۹۹

۵. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۱۲۰

۶. طه / ۲۱

۷. ابن منظور، لسان العرب، ج ۴: ص ۳۸۹

۸. شرتوتی، اقرب الموارد فی فصیح العربیه، ج ۱، ص ۵۶۲

چگونگی نوعی.^۱ منظور از نوع تکرار عمل نیست، بلکه شیوه و روش است که در آن دوام باشد. از آنجا که امکان دارد برخورد با یک حادثه بیش از یک مرتبه رخ ندهد، به شیوه آن برخورد سیره اطلاق می شود.

مطهری می نویسد: سیره در زبان عربی از ماده «سیر» است؛ «سیر» یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن، «سیره» یعنی نوع راه رفتن، سیر یعنی رفتن، رفتار، ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار. آنچه مهم است شناخت سبک رفتار پیغمبر است. آنها که سیره نوشته اند، رفتار پیغمبر را نوشته اند [و نه سبک و اسلوب پیغمبر در رفتار را] این کتابها که ما به نام سیره داریم؛ سیر است نه سیره ... رفتار پیغمبر نوشته شده است، نه سبک پیغمبر در رفتار، نه اسلوب رفتار پیغمبر، نه متد و روش پیغمبر.^۲

سیره در اصطلاح به آن بخش از رفتار و روش عملی هر شخص گفته می شود که از حالت وحدت و یکبار یا چند بار محدود انجام گرفتن بیرون آمده باشد و به مرحله تکرار و مداومت رسیده باشد، و به صورت یک سبک و روش درآمده باشد. سیره در روایات با آنچه در اصطلاح یاد شده است، سازگاری و هماهنگی دارد. در مجموع می توان سه معنی برای سیره در اصطلاح یاد کرد که با آنچه که در روایات آمده است، سازگاری دارند یا دست کم در احادیث و کتب لغت به این معانی نیز اشاره شده است.^۳

ب: معنای لغوی و اصطلاحی وحدت

وحدت؛ از ریشه «و ح د» مصدر است و در لغت به معنای «یگانه و یکی بودن».^۴ واژه نزدیک به آن، کلمه اتحاد است. طریحی کلمه «اتحاد» را به معنای «یکی شدن دو شیء» معنا کرده است.^۵

وحدت در لغت شناسی قرآنی، به معنای «یکی بودن» آمده است.^۶ در مباحث سیاسی، وحدت سیاسی و اتحاد سیاسی به یک معنا به کار رفته است و آن، یگانگی درونی و همبستگی بیرونی در عرصه حیات جمعی جوامع است در مجموع، وحدت در مفهوم ایجابی به معنای یکپارچگی و پیوستگی است و در مفهوم سلبی به معنای عدم تفرق است. و در اصطلاح اینکه ملت و امت اسلام باید با هم متحد باشند؛ یعنی مسلمانان باید جدای از همه عقاید و

^۱ . مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم ، ج ۵، ص ۲۸۸

^۲ . مطهری، سیری در سیره نبوی، ص ۴۷

^۳ . زرین کوب، کارنامه اسلام، ص ۶۹

^۴ . ابن منظور، لسان العرب، ج ۳: ص ۴۵۰

^۵ . طریحی، مجمع البحرین ، ذیلج ۳: ص ۱۵۸

^۶ . راغب اصفهانی، مفردات ، ص ۵۵۷

اختلاف نظری که در جزئیات دینی خود دارند، در مشترکات دینی خود چون خدا، قرآن، قبله، معاد، پیامبر، پاک زیستن و... یکی بوده و در برابر هر عاملی که بخواهد به یکی از این مشترکات خدشه وارد کند، ایستادگی نماید.^۱

بنابر این، مراد از وحدت، برداشتن موانع مصنوعی و پیشگیری از اموری است که باعث جدایی، کینه و دشمنی میان مؤمنان می‌گردد. از تعاریف فوق به دست می‌آید که وحدت در اصطلاح یک مفهوم سیاسی اجتماعی است که به معنای یگانگی و همبستگی در کارکرد احزاب می‌باشد.^۲

وقتی سخن از وحدت به میان می‌آید، منظور وحدت معقول است که با توجه به آزادی اندیشه و تعقل بیشتر می‌تواند مورد نظر قرار بگیرد که آن نیز عبارت است از؛ قرار دادن متن کلی اسلام بر اساس اعتقاد همه مسلمانان و کنار گذاشتن عقاید شخصی، نظری و فرهنگ محلی و خصوصیات آرا و نظریات مربوط به هر یک از اجزای متن کلی دین که به تعقل و اجتهاد گروهی یا شخصی مربوط است. مقصود این است که با توجه به مشترکات بین همه طوایف و فرقه‌های اسلامی، نظیر اعتقاد به خداوند یگانه، پیامبر اسلام و کتاب الهی و قبله مشترک و اعتقاد به معاد و احکام اسلامی؛ مانند نماز، روزه، حج و زکات، همه با همدلی با یکدیگر همکاری کنند.^۳

پ: نامهای فاطمه (سلام الله علیها)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نام ایشان را فاطمه گذاشتند. کلمه فاطمه اسم فاعل است که از مصدر "ف ط م" گرفته شده؛ فَطِمَ در زبان عربی به معنی بریدن، قطع کردن و جدا شدن آمده‌است. در مورد علت این نامگذاری در حدیثی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) آمده است: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ فَطِمَ ابْنَتِي فَاطِمَةَ وَوَلَدَهَا وَمَنْ أَحَبَّهُمْ مِنَ النَّارِ فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ فَاطِمَةُ؛ خداوند دخترم فاطمه و فرزندان او را دوست داشته باشد را از آتش دوزخ جدا کرده است به این دلیل او فاطمه نامیده شده است».^۴

در جایی دیگر دلیل گذاشتن نام فاطمه را این گونه بیان کردند که از هر گونه بدی جدا و بریده شده است. فاطمه زهرا (سلام الله علیها) نامهای بسیاری داشت^۵. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «برای فاطمه، نه نام نزد خداوند بزرگ است: ۱. فاطمه ۲. صدیقه ۳. مبارکه ۴. طاهره ۵. زکیه ۶. راضیه ۷. مرضیه ۸. محدثه ۹. و زهراء». هر یک از نامهای حضرت، جلوه‌ای از ویژگیها و صفات عالی انسانی اوست. امام خمینی در سخنان خود از برخی از نامها و القاب فاطمه، از جمله: فاطمه، زهرا، مرضیه، طاهره و کوثر نام برده و گاهی نیز به صورت

۱. آقا بخشی، فرهنگ علوم سیاسی، ص ۵۲۷

۲. پور فرد، وحدت و همبستگی سیاسی از منظر قرآن، ص ۳۵

۳. مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۵، صص ۲۷۲۶

۴. متقی، کنز العمال ج ۶ ص ۲۱۹

۵. مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۶: ص ۳۷۲

گران امروز با شرکت در مراسم تدفین وی، درصدد احراز مشروعیت برای خویش می باشند. از این رو، با این حرکت سیاسی خود مبنی بر تدفین شبانه و مخفی بودن قبرشان، به همگان فرمودند که اجرای اسلام واقعی و ناب محمدی بدون حکومت اسلامی امکان پذیر نیست و مسند حکومت اسلامی برازنده غاصبان بی سیاست و منحرفان از خطر رهبری و امامت نمی باشد. در واقع، حضرت با این وصیت دو نکته را گوشزد کردند:^۱

۱. تنفر از غاصبان حکومت که راه مستقیم سیاست الهی را منحرف کردند و با سیاست شیطانی خود، بدعتی آشکار و دیرینه در اسلام پایه گذاری کردند؛ چنان که در ابتدای وصیت خویش، شکستن عهد خدا و پیامبرش را، که همان مسئله امامت و جانشینی است، گوشزد می کنند.

۲. تنفر از مردمی که منفعلانه در برابر حکومت جور سر تسلیم فرود آوردند و با آنکه می دانستند حق با چه کسی است، ایشان را یاری نمودند و با این کار، به تحقق حکومت غاصب یاری رساندند.^۲

^۱. دشتی، فرهنگ سخنان فاطمه علیهاالسلام، ص ۲۵۱.

^۲. بغدادی، بلاغات النساء، ص ۷۸.

نتیجه گیری

با مطالعه در سیره آن بزرگ بانو آن در می یابیم که زهرای اطهر (سلام الله علیها) با عمری بسیار کوتاه اما پر بار، شخصیتی فراگیر داشته و خطابه به یادگار مانده از ایشان منشوری جهانی است که می تواند مایه وحدت و انسجام بین مسلمین شود. از این منظر حضرت زهرا (سلام الله علیها) یک الگوی فراگیر و مطلق است که به شهر، دیار و زمان خاصی بستگی ندارد و الگوی همه قرون و اعصار است، نه قرن و عصر خاصی و می تواند، در همه زمینه ها، سرمشق نسل امروز و فردا قرار گیرد.

در واقع، سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) بیان کننده این نکته است که حفظ ارزش های اسلامی و انسانی دارای اهمیت فراوانی است و این مهم حاصل نمی شود، جزء در سایه داشتن اعتقاد راستین به خداوند، خارج نشدن از مسیر اسلام واقعی، انتخاب رهبر شایسته و پیروی نکردن از علمای فاسد و عدم تبعیت از هوای نفس و تعصب های کورکورانه. حضرت زهرا (سلام الله علیها) به ما یاد می دهند که هرگز نباید به دلیل کم بودن تعداد یا وجود شرایط سخت، از انجام وظیفه مذهبی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی شانه خالی کنیم؛ زیرا سرنوشت، تربیت و عملکرد نسل های آینده در گرو عملکرد دیروز و امروز ماست.

با توجه به سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها)، وحدت جامعه اسلامی می تواند نتایجی را برای امت اسلامی به همراه داشته باشد؛ وحدت اسلامی فراهم کننده قدرت حقیقی است که می تواند تکیه گاه استواری برای مسلمانان در رویارویی های فرهنگی میان تمدن ها باشد؛ زیرا اگر مسلمانان از روحیه معنوی بالا و نیروی عظیم انسانی، اعتقاد مترقی و امکانات مادی فراوان برخوردار باشند؛ اما در صورت عدم وحدت و ایجاد انسجام در درون خودشان، این مجموعه عظیم کارایی نخواهد داشت.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. الهی زاده، محمدحسین، تثبیت تمدن و حیانی، مشهد، تدبر در قرآن و سیره، ۱۳۹۳.
۲. ابن اثیر؛ اسدالغابه فی معرفه الصحابه، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹ق
۳. ابن سعد؛ الطبقات الکبری، بیروت، دارصادر، بی تا
۴. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب، نجف، المكتبة الحیدریه، ۱۳۷۶ق.
۵. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، تحقیق: عبدالسلام هارون، بیروت، دارالجلیل، چاپ اول، ۱۴۱۱ق.
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴ق
۷. ابی طاهر بغدادی، ابی الفضل، بلاغات النساء، من نشریات المکتبه المریض و طبعتها الحیدریه، ۱۳۶۱، ق.
۸. اسماعیل انصاری زنجانی، الموسوعه الکبری عن فاطمه الزهراء، قم: انتشارات دلیل ما: ۱۳۸۶
۹. آقا بخشی، علی، فرهنگ علوم سیاسی، چاپار، ۱۳۸۳ش.
۱۰. الأنصاری الزنجانی، إسماعیل، الموسوعه الکبری عن فاطمه الزهراء علیه السلام، قم، دلیلنا، ۱۴۲۸ هـ
۱۱. بحرانی، سید هاشم؛، البرهان فی تفسیر القرآن، تهران: بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ هـ ق
۱۲. بلاذری، احمد بن یحیی؛ أنساب الأشراف، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ق
۱۳. پور فرد، مسعود، وحدت و همبستگی سیاسی از منظر قرآن، چاپ دوم، فصلنامه سیاست متعالیه، صص ۴۸ - ۲۹، ۱۳۹۲ش.
۱۴. تاجیک، محمد رضا، «میزگرد وفاق اجتماعی۲»، فصلنامه مطالعات ملی، ش ۳ و ۲، ۱۳۷۹
۱۵. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، تصحیح سید مهدی رجائی، چاپ دوم، قم: دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ ق.

۱۶. جعفریان، رسول، **علی بن عیسی اربلی و کشف الغمه**، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۳ش.
۱۷. جوینی، ابراهیم بن محمد، **فرائد السمطین فی فضائل المرتضی و البتول و السبطین و الائمه من ذریتهم علیهم السلام**، تحقیق محمد باقر المحمودی، بیروت، موسسه المحمودی، ۱۴۰۰ق
۱۸. حسینیان قمی، مهدی، **زخم خورشید (کاوشی در زندگی حضرت زهرا)**، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۹.
۱۹. خمینی، روح‌الله، **صحیفه امام**، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۹ش.
۲۰. خیابانی تبریزی، علی، **وقایع الایام فی تتمه محرم الحرام**، تحقیق الوان‌ساز خویی، قم، غرفه الاسلام، ۱۳۸۶ش.
۲۱. دشتی، محمد، **فرهنگ سخنان فاطمه علیها السلام**، چ دوم، چاپ و نشر بین‌الملل، ۱۳۷۹.
۲۲. رحمانی همدانی، احمد، **فاطمه الزهراء بهجة قلب المصطفى صلى الله عليه وآله وسلم**، تهران، منیر، ۱۳۷۸ش.
۲۳. روحانی علی آبادی، محمد، **زندگانی حضرت زهرا علیها السلام**، ترجمه بحار الأنوار، ۱۳۸۶.
۲۴. سرخسی، شمس‌الدین؛ **المبسوط**، بیروت، دارالمعرفة، ۱۴۰۶ق
۲۵. شرتوتی، سعید، **اقرب الموارد فی فصیح العربیہ**، تهران، انتشارات اسوه، چاپ اول، ۱۳۷۴ش.
۲۶. شیخ الصدوق؛ **علل الشرائع**، تحقیق السید محمدصادق بحرالعلوم، النجف الأشرف، منشورات المكتبة الحیدریه، ۱۳۸۶ق.
۲۷. شیخ الكلینی؛ **اصول الکافی**، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، طهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۶۳ش
۲۸. شیخ حرعاملی، محمدبن حسن؛ **وسائل الشیعه**؛ قم: مؤسسه آل‌البیت (ع)، ۱۴۰۹ ق.
۲۹. الطبری، احمد بن عبدالله؛ **ذخائر العقبی**، قاهره، مكتبة القدسی، ۱۳۵۶ق
۳۰. طبری، محمد بن جریر، **دلائل الامامة**، قم، دارالذخائر المطبوعات، ۱۳۸۳ق
۳۱. طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرين**، قم، مؤسسه البعثة، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
۳۲. طهرانی، جواد، **نهج الحیاه و دروس الاخلاق الاسلامیہ**، ترجمه حمید الخبیری‌النوغانی؛ التحقيق موسسه عالم آل محمد (ص) المعارفیه. نشر: مشهد : منشورات الولاية، ۱۴۴۱ ق.

۳۳. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، نشر سپهر، چاپ سی‌ام، ۱۳۸۰ ش.
۳۴. قاسمی، علی اصغر؛ ابراهیم‌آبادی، غلامرضا، «نسبت هویت ملی و وحدت ملی در ایران»، فصلنامه راهبرد، ش ۵۹، ۱۳۹۰
۳۵. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، تحقیق: سید طیب موسوی جزایری، قم: دارالکتاب، ۱۳۶۷
۳۶. کاشانی، ابوبکر؛ بدائع الصنائع، پاکستان، المكتبة الحبيبية، ۱۴۰۹ق/ ۱۹۸۹م، ج ۴، ص ۲۴، ۱۹۲.
۳۷. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، کافی (ط-دارالحديث)، قم، دارالحديث، ۱۴۲۹.
۳۸. کهرمی، مرتضی، شیوه مبارزاتی حضرت زهرا در دفاع از ولایت، مشهد، هاتف، ۱۳۹۴.
۳۹. کوفی؛ فرات بن ابراهیم، تفسیر فرات الکوفی، طهران، مؤسسه الطبع والنشر التابعة لوزارة الثقافة والإرشاد الإسلامي، ۱۴۱۰ق.
۴۰. متقی، علاء‌الدین علی، «کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال»، تحقیق محمود عمر الدمیاطی، بیروت، دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۹ق.
۴۱. مجلسی، محمد باقر، جلاء العیون، قم، سرور، ۱۳۸۲ ش.
۴۲. _____ بحار الانوار. تهران: دارالکتب الاسلامیه. ۱۴۱۳ق.
۴۳. مطهری، مرتضی، سیری در سیره نبوی، تهران، انتشارات صدرا، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۰ ش.
۴۴. _____ مجموعه آثار، تهران، صدرا، ۱۳۸۱ ش
۴۵. زرین کوب، عبدالحسین، کارنامه اسلام، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۷ ش.
۴۶. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، مرکز نشر کتاب، ۱۳۹۵ق/ ۱۳۵۴ ش.
۴۷. مرتضی عاملی، سیدجعفر، رنج‌های حضرت زهرا، ترجمه محمد سپهری، چ دوم، قم، تهذیب، ۱۳۸۱
۴۸. متقی، علی بن حسام‌الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ق.
۴۹. ملازاده، محمد هانی، «بیت‌الاحزان»، در دانشنامه جهان اسلام، ج ۵، تهران، دایرةالمعارف اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش.